

većim trgovačkim i prometnim središtima, inače stanovništvo govorilo je još dugo svojim ilirskim, gdje god možda i keltskim jezikom, kako još za IV stoljeće svjedoči Sv. Jerolim. Romanizaciju provodali su u prvom redu trgovci sa svojim personalom, koloniste, vojska i veliki kader upravnih činovnika. Još danas možemo po natpisima ustanoviti veliku djelatnost nekih trgovačkih kuća kao na pr. Barbija na sjevernom primorju ili firme Marka Flavija Fronta na jugu.

Vrlo zanimiv je sastav rimske vojske prvoga stoljeća u pokrajini Dalmaciji. Legije su se rekrutovale iz Gornje Italije i Male Azije, auksiliarne čete iz Hispanije i Belgije. Vojnicima veteranima koji su bili odslužili svoj rok, davane su najbolje i najplodnije zemlje u okolici gradskih naselja, tako okolo Aenone, Jadere, u plodnom kaštelanskom polju (Siculi) blizu Salone, u neretljanskoj dolini na teritoriju Narone i t. d. Novaci iz Dalmacije naprotiv morali su nastupiti vojnu službu u dalekim krajevima u Britaniji, na Rajni i u prokonzularnoj Africi.

Na ovaj način postigla je rimska uprava s jedne strane da je snažna ilirska momčad u svojim najboljim godinama boravila daleko od domovine u tuđoj zemlji a s druge strane da je sa stranim vojnicima u Iliriku pospjela proces opće asimilacije i romanizacije.

Po gradovima primorja ostao je uvijek i grčki elemenat zastupan u dosta snažnom razmjeru. Njegov broj se kroz drugo i treće stoljeće stalno povećavao time da je trgovina dovela u veće gradove primorja trgovce, radnike i robove s helenističkog Istoka koji su svi govorili grčki.

Svojim krasno raščlanjenim primorjem, svojim sigurnim lukama i svojim velikim i malim otocima rimska Dalmacija posjedovala je sve uvjete za trgovinu i promet po moru. Trebalo je omogućiti joj dobre komunikacije sa zaleđem. Stoga je odmah ispočetka pri uređenju pokrajine rimska uprava smatrala najhitnijim da u zemlji izgradi potrebne ceste. U tu svrhu bila je angažovana vojska, te su legionari - pioniri u kratko vrijeme izgotovili čitavu mrežu dobrih drumova. Više od jednog nadgrobno spomenika ovih tako zaposlenih vojnika urešen je reljefnim prikazom zidarskog alata ili oruđa upotrebljenog u napornim šumskim radnjama prigodom probijanja novih komunikacija. Rimljani su uvijek znali cijeliti važnost dobro i stručno izvedenih cesta, uvjereni da su ceste preduvjet za razvitak prometa i trgovine i da do potrebe služe vojsci za hitno, uspješno manevriranje i napredovanje.

U vezi s novom administracijom provincije sistemizovana su i veća složena naselja koja su imala gradski karakter. Neka su odmah već pod Cezarom dobila rang i pravo rimske kolonije tako na pr. Salona, Narona, Epidaurum; druga kao Jader pod Augustom i njegovim nasljednicima; Aequum bio je ispočetka muni-